

**КАЗАХСТАН, КИРГИЗ, ТУРКМЕНИСТАН УЛСУУДЫН БЭЛЧЭЭРИЙН
ХУУЛИЙН БҮТЭЦ, ЗАРИМ ЗОХИЦУУЛАЛТУУД**

(Мэдээлэл, лавлагаа)

Р.Нургүл

АГУУЛГА

1. КАЗАХСТАН, КИРГИЗ, ТУРКМЕНИСТАН ЗЭРЭГ ОРНУУДЫН
БЭЛЧЭЭРИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН БҮТЭЦ

2. КАЗАХСТАН, КИРГИЗ, ТУРКМЕНИСТАН ЗЭРЭГ ОРНУУДЫН
БЭЛЧЭЭРИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ЗАРИМ ЗОХИЦУУЛАЛТ

2.1. Бүгд Найрамдах Казахстан Улс

2.2. Бүгд Найрамдах Киргиз Улс

2.3. Туркменистан Улс

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

1. КАЗАХСТАН, КИРГИЗ, ТУРКМЕНИСТАН ЗЭРЭГ ОРНУУДЫН БЭЛЧЭЭРИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН БҮТЭЦ

Казахстан	Киргиз	Туркменистан
Жайлымдар туралы (Закон пастбищар) Қазақстан Республикасының Заңы 2017 жылғы 20 ақпандағы № 47-VI ҚРЗ., https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1700000047/1z47_1.htm Бэлчээрiйн тухай хууль 2017 оны 02 сарын 20-нд батлагдсан, 18 зүйлтэй. 6 удаа өөрчлөлт оруулсан (2021, 2022, 2023 онд 3 удаа). Энэ хуулиар бэлчээрийг зүй зохистой ашиглахтай холбогдох харилцааг зохицуулах бөгөөд бэлчээрийн нөхцөл, дэд бүтцийг сайжруулах, бэлчээрийн доройтлоос урьдчилан сэргийлэхэд чиглэнэ. <u>Хууль дараах бүтэцтэй.</u> 1 дүгээр зүйл. Хуулийн үндсэн ойлголтууд 2 дугаар зүйл. Казахстан Улсын бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 3 дугаар зүйл. Бэлчээрийн эрх зүйн 4 дүгээр зүйл. Казахстан Улсын бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 5 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 6 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 7 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 8 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 9 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 10 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 11 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 12 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 13 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 14 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 15 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 16 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 17 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 18 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 19 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 20 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд	Закон Кыргызской Республики О пастбищах от 26 января 2009 года № 30 https://cbd.minijust.gov.kg/202594?d=ru-ru%23%D1%802 Бэлчээрiйн тухай хууль 2009 оны 01 сарын 26-нд батлагдсан, 19 зүйлтэй. 6 удаа өөрчлөлт оруулсан (2011 онд 2 удаа, 2016, 2019, 2020, 2022). <u>Хууль дараах бүтэцтэй.</u> 1 дүгээр зүйл. Киргиз Улсын бэлчээрийн тухай хууль тогтоомж 2 дугаар зүйл. Хуулийн үндсэн ойлголтууд 3 дугаар зүйл. Бэлчээрийг өмчлөх эрх болон бэлчээрийн хил хязгаарыг тогтоох 3' дүгээр зүйл. Бэлчээр ашиглах 4 дүгээр зүйл. Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүрэн эрх 5 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглагчдын холбоо 6 дугаар зүйл. Жайтын хороо 7 дугаар зүйл. Бэлчээрийн менежмент, ашиглалтын талаарх хамтын төлөвлөгөө 8 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглалтын жилийн төлөвлөгөө 9 дүгээр зүйл. Газрын албан татвар 10 дугаар зүйл. Бэлчээр ашигласны төлбөр 11 дүгээр зүйл. Бэлчээр ашиглахад зориулсан хөрөнгө 12 дугаар зүйл. Түрээслэх эрхийг бэлчээрийн тасалбараар солих журам	Закон Туркменистана О пастбищах (Ведомости Меджлиса Туркменистана, 2015 г., № 3, ст. 101) https://minijust.gov.tm/ru/hukuk/merkezi/hukuk/581 Бэлчээрiйн тухай хууль 2015 оны 8 сарын 28-нд батлагдсан, 7 бүлэг, 44 зүйлтэй. 5 удаа өөрчлөлт оруулсан (2015, 2018, 2019 онд 2 удаа, 2023). Энэ хуулиар бэлчээрийн тогтвортой менежментийн эрх зүй, эдийн засаг, зохион байгуулалтын үндсийг тодорхойлж, бэлчээрийг зохистой ашиглах, хамгаалах, байгаль орчин, эдийн засаг, нөөцийн чадавхыг нэмэгдүүлэхтэй холбогдох харилцааг зохицуулна. <u>Хууль дараах бүтэцтэй.</u> I БҮЛЭГ: НИЙТЛЭГ ҮНДЭСЛЭЛ 1 дүгээр зүйл. Хуулийн үндсэн ойлголтууд 2 дугаар зүйл. Туркменистан Улсын бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжууд 3 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжийн зорилт 4 дүгээр зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжийн үндсэн зарчим 5 дугаар зүйл. Бэлчээр өмчлөх эрх 6 дугаар зүйл. Бэлчээрийн газар 7 дугаар зүйл. Бэлчээрийн зориулалтаар олгосон бусад ангиллын газар 8 дугаар зүйл. Бэлчээрийг бусад ангиллын газарт шилжүүлэх, авах 9 дүгээр зүйл. Бэлчээрийн ангилал II БҮЛЭГ: БЭЛЧЭЭР АШИГЛАХ, ХАМГААЛАХ САЛБАРЫН ТӨРИЙН УДИРДЛАГА 10 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглах, хамгаалах чиглэлээр төрийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх байгууллагууд 11 дүгээр зүйл. Туркменистаны Сайд нарын танхимын бүрэн эрх 12 дугаар зүйл. Эрх бүхий байгууллагын бүрэн эрх 13 дугаар зүйл. Хүчингүй болсон 14 дүгээр зүйл. Хүчингүй болсон 15 дугаар зүйл. Нутгийн гүйцэтгэх засаглалын болон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүрэн эрх III БҮЛЭГ: БЭЛЧЭЭРИЙН ГАЗРЫГ АШИГЛАХ, ТҮРЭЭСЛЭХ 16 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглагч, түрээслэгч 17 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглах эрх 18 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглах хугацаа 19 дүгээр зүйл. Бэлчээр ашиглагчийн эрх, үүрэг 20 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглах эрхийг дуусгавар болгох

8 дугаар зүйл. Дүүрэг, мужийн зэрэглэл бүхий хотын орон нутгийн төлөөллийн байгууллагын бүрэн эрх	13 дугаар зүйл. Бэлчээрийн төлөв байдлын үнэлгээ, түүний менежментэд хяналт тавих	21 дүгээр зүйл. Бэлчээрийг ашиглах, хамгаалах чиглэлээр дайхан ³¹² холбооны чиг үүрэг
9 дүгээр зүйл. Дүүрэг (хотын дүүргээс бусад), мужийн зэрэглэл бүхий хотын орон нутгийн гүйцэтгэх байгууллага, дүүргийн зэрэглэл бүхий хот, тосгон, хөдөөгийн тойргийн захирагчийн бүрэн эрх	14 дүгээр зүйл. Бэлчээр эрх бүхий байгууллага	22 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглах, хамгаалах чиглэлээр мал болон хөдөө аж ахуйн бусад тэжээвэр амьтны аж ахуйн чиг үүрэг
10 дугаар зүйл. Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын хариуцах асуудлууд	15 дүгээр зүйл. Бэлчээр түрээслэхийг хориглох	23 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглагчдын холбоо
11 дүгээр зүйл. Бэлчээр ашиглагчдын эрх, үүрэг	16 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглах эрхийн улсын бүртгэл	24 дүгээр зүйл. Чекене ³¹³
12 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглагчдын холбоо (энгийн нөхөрлөл, консорциум)	17 дугаар зүйл. Маргаан шийдвэрлэх	25 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглалтыг зохицуулах хороо
13 дугаар зүйл. Бэлчээрийн менежмент, ашиглалтын төлөвлөгөө	18 дугаар зүйл. Хууль зөрчсөн тохиолдолд хүлээх хариуцлага	26 дугаар зүйл. Бэлчээрийн менежментийн төлөвлөгөө
14 дүгээр зүйл. Бэлчээр олгох нөхцөл	19 дүгээр зүйл. Хууль хүчин төгөлдөр болох журам	27 дугаар зүйл. Бэлчээрийн газрыг түрээслэх
15 дугаар зүйл. Бэлчээр олгох, ашиглах журам		28 дугаар зүйл. Бэлчээр түрээслэх гэрээ
16 дугаар зүйл. Апслагдсан бэлчээр олгох, ашиглах журам		29 дүгээр зүйл. Бэлчээр түрээслэх хугацаа
17 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомж зөрчсөний хариуцлага		30 дугаар зүйл. Бэлчээр түрээслэгчийн эрх, үүрэг
18 дугаар зүйл. Энэ хуулийг хэрэгжүүлэх журам		31 дүгээр зүйл. Бэлчээр ашигласны төлбөр
		32 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглалтын норматив
		IV БҮЛЭГ. БЭЛЧЭЭРИЙГ ХАМГААЛАХ, САЙЖРУУЛАХ
		33 дугаар зүйл. Бэлчээр хамгаалах
		34 дүгээр зүйл. Бэлчээрийг сайжруулах арга хэмжээ
		35 дугаар зүйл. Бэлчээр, усны эх үүсвэрийг ашиглахад тавигдах экологийн болон ариун цэвэр, эрүүл ахуйн шаардлага
		36 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглалт, бэлчээрийн менежменттэй холбоогүй ажил гүйцэтгэх журам
		37 дугаар зүйл. Бэлчээр хамгаалахад иргэд, олон нийтийн холбоодын оролцоо.
		V БҮЛЭГ. БЭЛЧЭЭРИЙН АШИГЛАЛТ, ХАМГААЛАЛТАД ТАВИГДАХ ТӨРИЙН ХЯНАЛТ.
		38 дугаар зүйл. Бэлчээр, бэлчээрийн ашиглалт, хамгаалалтад тавих төрийн хяналт
		39 дүгээр зүйл. Бэлчээрт төрийн мониторинг хийх
		VI БҮЛЭГ. БЭЛЧЭЭР АШИГЛАХ, ХАМГААЛАХТАЙ ХОЛБОГДОХ МАРГААНЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ. ТУРКМЕНИСТАН УЛСЫН БЭЛЧЭЭРИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ ТОГТООМЖ ЗӨРЧСӨН ТОХИОЛДОЛД ХҮЛЭЭХ ХАРИУЦЛАГА
		40 дүгээр зүйл. Бэлчээрийг ашиглах, хамгаалахтай холбогдох маргааныг шийдвэрлэх
		41 дүгээр зүйл. Туркменистан Улсын бэлчээрийн тухай хууль тогтоомжийг зөрчсөн тохиолдолд хүлээх хариуцлага
		42 дугаар зүйл. Бэлчээрт учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх VII БҮЛЭГ. Бусад
		43 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглах, хамгаалах чиглэлээр олон улсын хамтын ажиллагаа
		44 дүгээр зүйл. Хууль хүчин төгөлдөр болох

³¹² Дайхан - холимог (нэгдсэн) өмчид суурилсан хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг зохион байгуулах, эрхлэх зорилгоор байгуулагдсан хуулийн этгээд, <https://minjust.gov.tl/tl/hukuk/mefez/hukuk/397>

³¹³ Чекене - хуулийн этгээд байгуулахгүйгээр бэлчээр ашиглагчдын сайн дурын үндсэн дээр нэгдсэн нэгдэл.

2. КАЗАХСТАН, КИРГИЗ, ТУРКМЕНИСТАН ЗЭРЭГ ОРНУУДЫН БЭЛЧЭЭРИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ЗАРИМ ЗОХИЦУУЛАЛТ

Казахстан, Киргиз, Туркменистан зэрэг орнууд бэлчээрийн асуудлыг зохицуулдаг тусгайлсан хуультай байна. Эдгээр орнуудад бэлчээрийн асуудал нь малаас гадна хөдөө аж ахуйн бусад тэжээвэр амьтанд (тахиа, гахай, галуу, нугас, зөгий гэх мэт) мөн адил хамааралтай.

Эдгээр улсуудын хуульд нийтлэг зохицуулсан асуудлууд:

Бэлчээр болон бэлчээртэй холбогдох бусад ойлголтуудыг өөрийн орны онцлогийг харгалзан тодорхойлсон байна.

Хуулиудад бэлчээр ашиглагч, бэлчээр ашиглагчдын холбоо, эрх бүхий төрийн байгууллагууд, бусад оролцогч талуудыг тодорхойлж тэдгээрийн эрх, үүргийг тодорхой зааж өгсөн. Туркменистаны хуульд бэлчээр ашиглагчаас гадна түрээслэгчтэй холбогдох асуудлуудыг зохицуулжээ.

Мөн бэлчээрийн ашиглалт болон менежментийн төлөвлөгөө, бэлчээр ашиглах болон хамгаалахтай холбоотой асуудлуудыг зохицуулсан байна. Казахстан, Киргиз улсуудад бэлчээрийг зөвхөн ашигладаг бол Туркменистанд ашиглахаас гадна түрээслэж болохоор тусгажээ.

Эдгээр орнуудаас Туркменистаны хууль бусад хоёр орны хуультай харьцуулахад бэлчээрийн асуудлыг илүү дэлгэрэнгүй нарийн зохицуулсан бол Казахстан болон Киргизийн хуулиудад ерөнхий байдлаар зохицуулж нарийвчилсан асуудлыг бусад хууль, эрх зүйн актаар зохицуулахаар заасан байна.

Судалгаанд авагдсан орнуудын бэлчээрийн хуульд зохицуулсан зарим асуудлыг тоймлон авч үзвэл:

2.1. БҮГД НАЙРАМДАХ КАЗАХСТАН УЛС

Казахстаны Бэлчээрийн тухай хуульд тодорхойлсноор, **бэлчээр** гэж хөдөө аж ахуйн тэжээвэр амьтдыг улирал, эсвэл жилийн турш бэлчээх зориулалтаар олгож, ашиглаж байгаа хөдөө аж ахуйн зориулалттай болон бусад ангилалд хамаарах газрыг хэлнэ.

Бэлчээр ашиглагч нь хуульд заасны дагуу бэлчээр ашиглах эрхтэй хувь хүн, хуулийн этгээд байна.

Бэлчээр ашиглагч нь дараах эрхийг эдэлнэ:

- Бэлчээрийн менежмент, ашиглалтын төлөвлөгөө боловсруулахад оролцох;
- Хууль, тогтоомжид заасны дагуу бэлчээр олгох, ашиглах асуудлаар орон нутгийн иргэдийн хурлын хурал, бусад хуралд оролцох;
- бэлчээрийн ашиг шим нь хөдөө аж ахуйн тэжээвэр мал, амьтны тэжээлийн хэрэгцээнээс илүү гарсан, гэхдээ бэлчээрийн нийт талбайн ачаалал (цаашид бэлчээрийн ачаалал) байх ёстой хэм хэмжээг зөрчөөгүй тохиолдолд бэлчээрийн өвс ногоог хадаж тэжээл бэлтгэх;
- бусад.

Бэлчээр ашиглагч дараах үүрэгтэй байна:

- бэлчээрийг зориулалтын дагуу зөв зохистой ашиглах;
- бэлчээрийн эргэлтийн схемийг хөтлөх;
- Казахстан Улсын мал эмнэлгийн салбарын хууль тогтоомж, галын аюулгүй байдлын шаардлагыг дагаж мөрдөх;
- бусад бэлчээр ашиглагчийн эрхийг зөрчихгүй байх;
- бусад.

Бэлчээр ашиглагчдын холбоо (нөхөрлөл, консорциум)

Бэлчээр ашиглагчид бэлчээрээ ашиглах явцад хамтран үйл ажиллагаа явуулах боломжтой бөгөөд Иргэний хууль тогтоомжид заасны дагуу хамтын үйл ажиллагаа явуулах гэрээний үндсэндээ бэлчээр ашиглагчдын холбоо байгуулах эрхтэй.

Бэлчээр ашиглагчид нь харилцан тохиролцсоны үндсэн дээр хамтын үйл ажиллагаа, түүний удирдлагыг холбоонд оролцогч - бэлчээр ашиглагчдын нэгэнд нь хариуцуулж болно.

Хамтын үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхдээ бэлчээр ашиглагч буюу хамтын үйл ажиллагааны гэрээнд оролцогч нь бэлэн мөнгө болон бусад эд хөрөнгөөр, эсвэл хөдөлмөрийн хувь хэмжээгээр хувь нэмрээ оруулна. Холбооны дундын өмчийг ашиглах журам болон холбооны үйл ажиллагааг зохион байгуулах бусад асуудлыг Казахстан Улсын Иргэний хуулиар зохицуулдаг байна.

Бэлчээрийг ашиглахдаа бэлчээрийн менежмент, ашиглалтын төлөвлөгөө болон бэлчээр ашиглалтын жилийн төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлдэг.

2.2. БҮГД НАЙРАМДАХ КИРГИЗ УЛС

Киргиз Улсын Бэлчээрийн тухай хуульд тодорхойлсноор, **бэлчээр** нь өвслөг ургамлаар бүрхэгдсэн, мал бэлчээх болон бусад зориулалтаар

бэлчээр болгон ашиглах, газрын бүртгэлд тусгагдсан хөдөө аж ахуйн газрын нэг төрөл юм.

Бэлчээр ашиглагч нь бэлчээр ашиглах эрх бүхий Киргиз Улсын иргэн, хуулийн этгээд байна. Бэлчээр нь Киргиз Улсын онцгой өмч бөгөөд бэлчээрийг зөвхөн ашиглаж болно, түрээслэхийг хориглосон байна.

Бэлчээрийг ашиглахдаа бэлчээрийн менежмент, ашиглалтын хамтын төлөвлөгөө болон бэлчээр ашиглалтын жилийн төлөвлөгөөний дагуу хэрэгжүүлдэг.

Бэлчээр ашиглагч нь бэлчээрийн тасалбар буюу эрхийн бичигтэй байж бэлчээр ашиглана. Бэлчээрийн хилийн заагийг тогтоох ажлыг нутгийн төрийн захиргааны байгууллагаас байгуулсан орон нутгийн комисс явуулна. Засгийн газар бэлчээрийн хилийн заагийг тогтоох, орон нутгийн комиссоор шийдвэрлэгдээгүй маргааныг шийдвэрлэх эрх бүхий улсын комисс, бүс нутгийн ажлын хэсгийн комиссыг байгуулж болно. Бэлчээрийн хил тогтоох улсын комиссын саналыг харгалзан Засгийн газар бэлчээрийн хилийн заагийг батална.

Бэлчээр ашиглагчдын холбоо

Нутгийн иргэд бэлчээрийг ашиглах, сайжруулахтай холбогдуулан тухайн нутаг дэвсгэрийн нэгжийн малтай болон бусад бэлчээр ашиглагчдын эрх ашгийг төлөөлөн бэлчээр ашиглагчдын холбоог байгуулна.

Бэлчээр ашиглагчид бэлчээрийн менежмент, ашиглалтын хамтын төлөвлөгөө, жил бүрийн бэлчээр ашиглалтын төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг холбооны өмнө хариуцна.

Жайтын хороо

Бэлчээр ашиглагчдын холбооны гүйцэтгэх байгууллага нь Жайт хороо байх бөгөөд бэлчээр ашиглагчдын төлөөлөл, нутгийн иргэдийн хурлын төлөөлөгч, байгаль орчны болон ойн асуудал эрхэлсэн байгууллагын төлөөлөл, орон нутгийн өөрөө удирдах ёсны гүйцэтгэх байгууллагын дарга нараас бүрдэнэ.

Энэ хороо нь бэлчээр ашиглагчдын холбооны үйл ажиллагааг удирдан чиглүүлдэг. Жайтын хорооны гишүүдийг холбооны хурлаар бэлчээр ашиглагчдын төлөөллөөс гурван жилийн хугацаатай сонгох бөгөөд гишүүдийн тоо сондгой байна. Жайтын хорооны даргыг харъяа орон нутгийн нэгжийн даргын санал болгосноор бэлчээр ашиглагчдын олонхын саналаар сонгодог.

Жайтын хорооны бүрэн эрх:

- бэлчээрийн менежмент, ашиглалтын хамтын төлөвлөгөө боловсруулах;
- жилийн бэлчээр ашиглалтын төлөвлөгөө боловсруулах;
- бэлчээрийн менежмент, ашиглалтын хамтын төлөвлөгөө, бэлчээр ашиглалтын жилийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх;
- бэлчээрийн төлөв байдалд хяналт тавих;
- жилийн бэлчээр ашиглалтын төлөвлөгөөний дагуу бэлчээрийн тасалбар олгох, түүнчлэн бэлчээрийг өөр зориулалтаар ашиглах гэрээ байгуулах;
- бэлчээр ашигласны төлбөрийн хэмжээг нутгийн иргэдийн хурлаар батлуулах;
- бэлчээр ашиглахтай холбогдох маргааныг бүрэн эрхийнхээ хүрээнд шийдвэрлэх;
- бэлчээр болон бусад нөөц ашигласны төлбөрөөс олсон орлогыг удирдах;
- бусад.

Бэлчээрийн менежмент, ашиглалтын хамтын төлөвлөгөө, бэлчээр ашиглалтын жилийн төлөвлөгөөг боловсруулж хэрэгжүүлэхдээ Жайтын хороо мэргэшсэн мэргэжилтэн, байгууллага болон холбогдох бусад байгууллагыг татан оролцуулах эрхтэй.

Жайтын хороо нь үйл ажиллагаагаа бэлчээр ашиглагчдын нэгдсэн хуралдаанд тайлагнана. Холбоонд орсон бэлчээр ашиглагчдын дөрөвний нэгийн хүсэлтээр Жайтын хорооны бүрэн эрхэд хамаарах аливаа асуудлыг бэлчээр ашиглагчдын нэгдсэн хуралдаанд оруулан хэлэлцүүлэх боломжтой байна.

2.3. ТУРКМЕНИСТАН УЛС

Туркменистаны Бэлчээрийн тухай хуульд тодорхойлсноор, бэлчээр буюу бэлчээрийн газар нь хөдөө аж ахуйн зориулалттай, мал бэлчээх болон бусад зориулалтаар ашигладаг төрийн өмчийн газар байна.

Дээрх 2 улсаас ялгаа нь Туркменистанд бэлчээрийг ашиглахаас гадна түрээслэх боломжтой. Бэлчээрийг ашиглагч, түрээслэгч нь хувь, хүн хуулийн этгээд байхаас гадна хуулийн этгээд байгуулаагүй бэлчээр ашиглагчдын сайн дурын нэгдэл буюу чекене мөн ашиглах, түрээслэх эрхтэй байна.

Бэлчээр ашиглах

Бэлчээрийг дайханчдын холбоо, мал аж ахуйн нэгж, бэлчээр ашиглагчдын холбоо, түүнчлэн Туркменистаны бусад хуулийн этгээд, хувь хүн, чекенед хууль тогтоомжид заасан журам, нөхцөлөөр ашиглах эрх олгодог. Бэлчээр ашиглах эрхийг эрх бүхий байгууллагаас гаргасан бэлчээр ашиглах эрхийн тухай актаар баталгаажуулдаг.

Ашиглах хугацаа. Бэлчээрийг дайханы холбоо, бусад хөдөө аж ахуйн нэгж, төрийн байгууллага (төрийн оролцоотой Туркменистаны хуулийн этгээд) 25 жил хүртэл, Туркменистаны төрийн бус хуулийн этгээд, хувь хүн, чекенед 10 жил хүртэл ашиглах эрх олгоно.

Бэлчээр ашиглагчийн эрх, үүрэг. Бэлчээр ашиглагч дараах эрхтэй:

- бэлчээрийг ашиглахдаа бэлчээрээ бие даан удирдах;
- бэлчээрийн газарт явагдаж буй бүх төрлийн ажилд хяналт тавих;
- бэлчээр түрээслэх гэрээ байгуулах (дайханы холбоо, бусад хөдөө аж ахуйн нэгж);
- бэлчээрийн аж ахуй эрхлэхэд шаардлагатай зам, усалгааны цэг, саравч, орон сууцны болон бусад барилга байгууламж барих ажлыг тогтоосон журмын дагуу хийх.

Бэлчээр ашиглагчид дараах үүрэгтэй:

- бэлчээрийг зориулалтын дагуу ашиглах;
- бэлчээрийг сайжруулах, салхины нөлөө, усны хомстол, цөлжилттэй тэмцэх, усны эх үүсвэр барих, сэргээх, бэлчээрийн эргэлт, түүнчлэн бэлчээрийн доройтлоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэх;
- бэлчээрийн бүртгэл, тооллогод хамрагдах;
- бэлчээрийг хамгаалах, түймрээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах, бэлчээрт гарсан түймрийг цаг тухайд нь унтраах, бэлчээрийн ургамлын хортон шавьж, өвчинтэй тэмцэх арга хэмжээ авах;
- бэлчээр, усны эх үүсвэрийн экологи, эрүүл ахуйн байдлыг сайжруулах арга хэмжээ авах;
- бэлчээр түрээслэхдээ норм норматив, журам зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх;
- бусад бэлчээр ашиглагч, бэлчээр түрээслэгчийн эрхийг зөрчихгүй байх.

Бэлчээр ашиглах эрхийг дуусгавар болгох

- бэлчээр ашиглаж буй Туркменистаны дайханы холбоо, мал аж ахуйн болон бусад хуулийн этгээдийн үйл ажиллагаа нь дуусгавар болох;
- бэлчээр ашиглах хугацаа дуусах;

- бэлчээрийг зориулалтын бусаар ашиглах;
- Урт хугацаанд, өргөн уудам нутаг дэвсгэрт бэлчээрийн төлөв байдал, ашиг шимийг муудахад хүргэж бэлчээрийг оновчгүй удирдах;
- улсын болон нийтийн хэрэгцээнд бэлчээрийн газрыг авах;
- сайн дураараа татгалзах;
- бусад.

Бэлчээрийн газрыг түрээслэх

Бэлчээрийн газрыг дараах этгээд түрээсэлж болно:

- орон нутгийн гүйцэтгэх байгууллага (газрын асуудал хариуцсан комиссын шийдвэрээр);
- бэлчээр ашиглагчид (дайхан холбоо, мал аж ахуйн эрхлэгчид болон Туркменистаны бусад хуулийн этгээдүүд).

Бэлчээрийн газрыг түрээслэх ажлыг этрапын хякимын (хотын захирагч) бэлчээрийн газрыг түрээслүүлэх тухай тогтоолыг үндэслэж эрх бүхий орон нутгийн байгууллага хэрэгжүүлнэ. Түүнчлэн эрх бүхий байгууллагатай тохиролцсоны дагуу хотын газрын асуудал эрхэлсэн комиссын саналаар чекене хэрэгжүүлдэг.

Бэлчээрийн газрыг түрээслэхдээ түрээслэгчдэд бэлчээр түрээслэх эрхийн гэрчилгээ олгодог ба гэрчилгээг үндэслэн түрээслэх гэрээ байгуулна. Түрээслэгчид нь Туркменистаны хуулийн этгээд, хувь хүн, түүнчлэн бэлчээр түрээслэх эрхтэй чекене байна.

Бэлчээрийн газар түрээслэх гэрээ. Бэлчээрийн газар түрээслэх гэрээг эрх бүхий байгууллагаас баталсан стандартын дагуу бичгээр байгуулах бөгөөд бэлчээрийн менежментийн төлөвлөгөөг үндэслэн байгуулдаг. Гэрээнд дараах зүйлийг тусгана:

- мал бэлчээх бэлчээрийн схем;
- малын төрөл, тоо;
- бэлчээр ашиглах хугацаа;
- түрээсийн төлбөрийн хэмжээ, түүнийг төлөх журам;
- бэлчээр ашиглах, хамгаалахтай холбоотой талуудын үүрэг;
- гэрээний нөхцөлийг зөрчсөн тохиолдолд хүлээх хариуцлагын арга хэмжээ;
- бусад нөхцөл.

Түрээсийн хугацаа. Бэлчээрийн газрыг 10 жил хүртэл хугацаагаар түрээслэх гэрээ байгуулдаг. Гэрээний хугацаа дууссаны дараа, хэрэв түрээслэгч гэрээгээр хүлээсэн үүрэг, гэрээнд заасан шаардлагыг сайн биелүүлсэн тохиолдолд хугацааг сунгаж болно.

Түрээслэгчийн эрх, үүрэг. Түрээслэгч нь дараах эрхтэй байна:

- түрээслэгч түрээсийн газраа өөрөө дангаар, эсвэл хамтын зарчмаар (чекене болон бусад холбоодын гишүүн бол) ашиглах;
- бэлчээр ашиглалтын төлөвлөгөө, бэлчээр ашиглагчдын хооронд байгуулсан түрээсийн гэрээний дагуу бусад бэлчээр ашиглагчдын бэлчээрт, мөн өөр засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжид хамаарах бэлчээрт (велаят, этрап, генешлик) малаа бэлчээх;
- бэлчээрийн хууль болон Туркменистаны бусад хууль эрх зүйн актаар тогтоосон журам, нөхцөлийн дагуу бэлчээр ашиглагчдын холбоо байгуулах.

Бэлчээрийн хуульд зааснаас бусад зориулалтаар бэлчээрийн газрыг ашиглахаар бол тухайн бэлчээр ашиглагчаас олгосон зөвшөөрлийн үндсэн дээр хэрэгжүүлнэ. Энэ тохиолдолд бэлчээр ашиглахтай холбогдох харилцааг Туркменистаны бусад хууль эрх зүйн актуудаар зохицуулдаг. Түрээслэгч дараах үүрэгтэй байна:

- мал бэлчээх норм норматив, дүрэм журмыг зөрчихгүй байх;
- өөрт олгогдсон бэлчээрийг зүй зохистой ашиглах, зөвшөөрөлгүй ашиглах болон бусад төрлийн зөрчил үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх;
- бэлчээрийг хамгаалах, сайжруулах, салхи, усны элэгдэл, цөлжилттэй тэмцэх, усны эх үүсвэр барих, сэргээн засварлах, бэлчээрийн эргэлт, түүнчлэн бэлчээрийн доройтлоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах;
- бэлчээр ашигласны төлбөрийг хугацаандаа төлөх;
- бусад бэлчээр ашиглагч болон түрээслэгчид учруулсан хохирлоо Туркменистаны хууль тогтоомжид заасан журмаар нөхөн төлөх.

Эдгээрээс гадна түрээслэгч нь бэлчээр түрээслэх гэрээгээр бусад эрх, үүргийг хэрэгжүүлж болно.

Бэлчээр ашиглагчдын холбоо

Туркменистанд хувьдаа малтай иргэд бэлчээр ашиглагчдын холбоо байгуулж, газрын асуудал эрхэлсэн комисст хүсэлтээ гарган бэлчээр ашиглах эрхтэй байдаг. Чекене болон бусад мал бүхий иргэд ч бэлчээр ашиглагчдын холбооны гишүүн байж болно.

Бэлчээр ашиглагчдын холбооны гишүүд нутаг дэвсгэрийн зарчмаар нэг генгешликийн (засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж) хүрээнд нэгдэнэ.

Холбоог Туркменистаны хууль тогтоомжид заасан журмын дагуу бүртгэнэ. Бэлчээр ашиглагчдын холбоо дүрэмтэй байх бөгөөд жишиг дүрмийг эрх бүхий байгууллагаас батална.

Бэлчээр ашиглагчдын холбоо нь хуульд заасан дайханы холбоотой адил чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ. Дайханы холбоо бэлчээр ашиглах, хамгаалах чиглэлээр дараах чиг үүрэгтэй байна:

- бэлчээрийн дэд бүтцийн байгууламж, тэдгээрийн ашиглалт, засвар үйлчилгээг удирдах;
- бэлчээрийн менежментийн төлөвлөгөөний дагуу бэлчээрийг тухайн болон бусад засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжид (велаят, этрап, генгешлик) хамаарах бэлчээр ашиглагчдад түрээслэх гэрээ байгуулах;
- нутаг дэвсгэрийнхээ чекенег бүртгэж, орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагыг холбогдох мэдээллээр хангах;
- нутаг дэвсгэрийнхээ малын тоо толгойг өмчлөл харгалзахгүй жил бүр бүртгэх;
- бэлчээрийн түрээсийн төлбөрийг хураах;
- бэлчээр түрээслэгчдийн хооронд үүссэн маргааныг шийдвэрлэх;
- бэлчээр ашиглах, хамгаалахтай холбоотой бусад асуудлыг шийдвэрлэх.

Чекене

Малтай иргэд нэгдэж малаа хамтын зарчмаар бэлчээх зорилгоор чекене байгуулдаг бөгөөд энэ нь хуулийн этгээд үүсгэлгүйгээр байгуулагдсан бэлчээр ашиглагчдын сайн дурын нэгдэл юм. Чекене нь холбогдох орон нутгийн засаг захиргааны нэгжийн тусгай бүртгэлд бүртгүүлнэ, мөн фермерийн холбоо, эсвэл бусад хөдөө аж ахуйн аж ахуйн нэгжийн албан ёсны бүртгэлд бүртгүүлдэг.

Чекене нь энэ хууль болон Туркменистаны газрын хууль тогтоомжид заасан журам, нөхцөлийн дагуу бэлчээр ашиглах, түрээслэх эрхтэй. Бэлчээр ашиглах, түрээслэхдээ хувь хүнд тавигддаг шаардлага болон журмыг хэрэгжүүлнэ.

Чекене нь гишүүдийнхээ дундаас даргаа сонгох ба дарга нь үйл ажиллагааны ерөнхий удирдлагыг хэрэгжүүлнэ (малчин хөлслөх, бэлчээрийн түрээсийн гэрээ байгуулах, зохион байгуулалтын бусад асуудлыг шийдвэрлэх). Мөн мал бэлчээх, бэлчээрийн дэд бүтцийн байгууламж, түүний засвар үйлчилгээнд хяналт тавьдаг.

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

- Жайылымдар туралы (Закон О пастбищах)
Қазақстан Республикасының Заңы 2017 жылғы 20 ақпандағы № 47-VI ҚРЗ., https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1700000047/z47_1.htm
- Закон Кыргызской Республики О пастбищах от 26 января 2009 года № 30, <https://cbd.minjust.gov.kg/202594?cl=ru-ru%23%D1%802>
- Закон Туркменистана О пастбищах
(Ведомости Меджлиса Туркменистана, 2015 г., № 3, ст. 101)
<https://minjust.gov.tm/ru/hukuk/merkezi/hukuk/581>

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН